

ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥ BEST SELLER
ΑΙΜΑΤΟΒΑΜΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΡΩΣΙΑ ▶ ΕΥΡΩΠΗ ▶ ΑΜΕΡΙΚΗ

TIMOTHY
SNYDER

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΔΡΟΜΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ
ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΡΩΣΙΑ · ΕΥΡΩΠΗ · ΑΜΕΡΙΚΗ

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Τίτλος πρωτοτύπου: *THE ROAD TO UNFREEDOM*

Συγγραφέας: Timothy Snyder

Μετάφραση: Ανδρέας Παππάς

Επιμέλεια-Διόρθωση: Χρύσα Φραγκιαδάκη

© 2018 by Timothy Snyder. All rights reserved.

Χάρτες: Beehive Mapping

© 2018, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., για την ελληνική γλώσσα

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2018

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-901-7

TIMOTHY SNYDER

Ο ΔΡΟΜΟΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ
ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΡΩΣΙΑ · ΕΥΡΩΠΗ · ΑΜΕΡΙΚΗ

Μετάφραση Ανδρέας Παππάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος (2010).....	9
1. Ατομικότητα ή ολοκληρωτισμός; (2011).....	29
2. Συνέχεια ή διάλυση; (2012).....	60
3. Ενοποίηση ή αυτοκρατορία; (2013).....	104
4. Καινοτομία ή αιωνιότητα; (2014).....	165
5. Αλήθεια ή ψέματα; (2015).....	226
6. Ισότητα ή ολιγαρχία; (2016).....	301
Επίλογος (20-).....	388
Ευχαριστίες.....	392
Ευρετήριο.....	395
Σημειώσεις.....	400

*Αφιερωμένο στους ρεπόρτερ,
αυτούς τους ήρωες της εποχής μας.*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ (2010)

Ο γιος μου γεννήθηκε στη Βιέννη. Ο τοκετός δεν ήταν εύκολος, και κύριο μέλημα του Αυστριακού μαιευτήρα και της Πολωνέζας μαμής ήταν να βγει σώο και αβλαβές το παιδί. Όταν το νεογέννητο ανέπνευσε, η μητέρα, αφού το κράτησε για λίγα δευτερόλεπτα στην αγκαλιά της, μεταφέρθηκε αμέσως με φορείο στο χειρουργείο. Η Εύα, η μαμή, μου έδωσε να κρατήσω για λίγο κι εγώ τον γιο μου. Κοιτούσαμε και οι δυο μας απορημένοι όσα συνέβαιναν γύρω μας. Ο γιος μου κοιτούσε απλανώς με τα μαβιά μάτια του, χωρίς να εστιάζει, τους γιατρούς και τους νοσηλευτές που πήγαιναν και έρχονταν, φουριόζοι, με τις πράσινες μπλούζες και μάσκες τους.

Την επόμενη μέρα όλα έδειχναν να εξελίσσονται ομαλά. Οι νοσηλεύτριες μου ζήτησαν να αποχωρήσω την ώρα που τέλειωναν οι επισκέψεις, στις πέντε το απόγευμα, αφήνοντας στα χέρια τους τη φροντίδα της γυναίκας μου και του νεογέννητου γιου μου, μέχρι το επόμενο πρωί. Με την πρώτη φούρια να έχει κάπως καταλαγιάσει, μπορούσα πλέον, έστω και με μικρή καθυστέρηση, να αναγγείλω το γεγονός σε ορισμένους συγγενείς και φίλους, με ιμέιλ. Μερικοί φίλοι πληροφορήθηκαν τα ευχάριστα νέα μαζί με άλλα, πολύ δυσάρεστα. Ένας μάλιστα από αυτούς, ένας καλός συνάδελφος πανεπιστημιακός που τον είχα γνωρίσει στη Βιέννη πριν από αρκετά χρόνια, δεν έμαθε ποτέ τα ευχάριστα νέα, καθώς είχε μόλις επιβιβαστεί σε ένα αεροπλάνο, στο αεροδρόμιο της Βαρσοβίας, το οποίο όμως δεν επρόκειτο να φτάσει ποτέ στον προορισμό του.

*

Το 2010 ήταν γενικά χρονιά αναστοχασμού και προβληματισμού. Μια οικονομική κρίση που είχε ξεσπάσει πριν από δύο χρόνια είχε ταρακουνήσει την παγκόσμια οικονομία, η ανάκαμψη ήταν αργή και όχι εξίσου αισθητή για όλους, στις Ηνωμένες Πολιτείες πρόεδρος ήταν ένας Αφροαμερικανός, το εγχείρημα της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης έδειχνε να έχει κάνει μεγάλα βήματα. Μία δεκαετία μετά την είσοδο στον 21ο αιώνα, δύο δεκαετίες αφότου ο κομμουνισμός είχε καταρρεύσει στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, επτά δεκαετίες από την ουσιαστική έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 2010 φαινόταν χρονιά κατάλληλη για απολογισμούς και για κάποια συμπεράσματα.

Εκείνη την εποχή συνεργαζόμουν με τον ετοιμοθάνατο τότε Τόνι Τζαντ, του οποίου το έργο *Η Ευρώπη μετά τον Πόλεμο* (2005) εκτιμούσα ιδιαίτερα. Εκεί ο Τζαντ ανέλυε, μεταξύ άλλων, το σχεδόν απροσδόκητο επίτευγμα που υπήρξε η Ευρωπαϊκή Ένωση· από τα υπολείμματα και τα τραύματα παλαιών αυτοκρατοριών, είχε ξεπηδήσει ένας οικονομικός κολοσσός αλλά και η μεγαλύτερη σε έκταση ζώνη δημοκρατίας που είχε γνωρίσει η ανθρωπότητα. Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του Τζαντ περιείχε κυρίως σκέψεις για το Ολοκαύτωμα και για την παρουσία του στη συλλογική μνήμη των εβραίων της Ευρώπης. Τον 21ο αιώνα, υποστήριζε ο Τζαντ, οι αναφορές στο Ολοκαύτωμα όχι μόνο δεν θα ατονούσαν, αλλά και θα γνώριζαν νέα έξαρση, καθώς αυτό θα επέβαλλε, μεταξύ άλλων, η πολιτική ορθότητα.

Το 2008 ο Τόνι είχε πληροφορηθεί ότι πάσχει από μια εκφυλιστική ασθένεια του νευρικού συστήματος, γνωστή ως αμυοτροφική πλευρική σκλήρυνση (ALS). Ήταν καταδικασμένος να πεθάνει· το πνεύμα του θα ήταν στο εξής παγιδευμένο σε ένα σώμα βαριά άρρωστο. Όταν πλέον ο Τόνι δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει καν

τα χέρια του και να γράψει, αρχίσαμε να μαγνητοφωνούμε κάποιες συζητήσεις μας με θέμα τον 20ό αιώνα. Ακούγαμε με μεγάλη επιφύλαξη και οι δυο μας τις διαβεβαιώσεις ορισμένων, Αμερικανών κυρίως, ότι ο καπιταλισμός δεν κινδύνευε και ότι η δημοκρατία ήταν «νομοτελειακή», «αναπόφευκτη». Ο Τόνι είχε γράψει κατά καιρούς για την ανευθυνότητα ορισμένων διανοουμένων του 20ού αιώνα των οποίων οι καθησυχαστικές απόψεις είχαν συμβάλει στην εγκαθίδρυση ολοκληρωτικών καθεστώτων. Κάτι αντίστοιχο φοβόταν και για τον 21ο αιώνα, στο μέτρο που ακούγονταν και πάλι φωνές που διαβεβαίωναν, με ισχυρή δόση ανευθυνότητας, πως η υπάρχουσα τάξη πραγμάτων μπορούσε να θεωρείται δεδομένη.

Την εποχή αυτών των συνομιλιών μας, εγώ έγραφα το βιβλίο μου *Αιματοβαμμένες χώρες*, με θέμα τα εγκλήματα που διέπραξαν το ναζιστικό και το σοβιετικό καθεστώς στην Ευρώπη κατά τις δεκαετίες του 1930 και του 1940. Το βιβλίο είναι επικεντρωμένο στη μοίρα των λαών εκείνων που γνώρισαν τις ωμότητες και των δυο καθεστώτων, στη μοίρα των εβραίων της ανατολικής Ευρώπης, αλλά και των Ουκρανών, των Λευκορώσων, των Πολωνών, των Εσθονών, των Λετονών, των Λιθουανών. Αν και στις σελίδες του βιβλίου κυριαρχούσε ο ζόφος, καθώς γινόταν κυρίως λόγος για εσκεμμένους λιμούς, ομαδικές εκτελέσεις, θαλάμους αερίων κλπ., υπήρχε τελικά και μια κάποια λανθάνουσα αισιοδοξία σε όσα έγραφα: στο μέτρο που τα γεγονότα γίνονταν όλο και περισσότερο γνωστά, θα μπορούσαμε να ελπίζουμε πως θα αντλούσαν τα απαραίτητα συμπεράσματα και μαθήματα, πως κάτι τέτοιο θα ήταν αδιανόητο να επαναληφθεί στο μέλλον.

Στις *Αιματοβαμμένες χώρες* υπήρχε ειδικό κεφάλαιο αφιερωμένο στο Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ και στη συμμαχία μεταξύ ναζιστικής Γερμανίας και Σοβιετικής Ένωσης, μεταξύ Αυγούστου 1939 και Ιουνίου 1941. Τον Σεπτέμβριο του 1939 η Πολωνία δέχτηκε επίθεση όχι μόνον από τη Γερμανία αλλά και από τη Σοβιε-

τική Ένωση· τόσο οι δυτικοί όσο και οι ανατολικοί γείτονες των Πολωνών στόχο είχαν τον διαμελισμό της χώρας και την εξαφάνιση της πολιτικής ηγεσίας της και της εγχώριας ελίτ. Τον Απρίλιο του 1940 η σοβιετική μυστική αστυνομία, η διαβόητη NKVD, δολοφόνησε 21.892 Πολωνούς αιχμαλώτους πολέμου, από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν μορφωμένοι έφεδροι αξιωματικοί. Οι δολοφονίες –όλες με την αγαπημένη μέθοδο της NKVD, μια σφαίρα στον σβέρκο– έγιναν σε πέντε διαφορετικά σημεία, το πιο γνωστό από τα οποία ήταν το δάσος του Κατίν, κοντά στο Σμολένσκ. Για τους Πολωνούς, η σφαγή του Κατίν είναι σήμερα το σύμβολο της σοβιετικής καταστολής και των θηριωδιών που διέπραξαν οι Σοβιετικοί.

Μετά το τέλος του πολέμου, στην Πολωνία επιβλήθηκε (άνωθεν) κομμουνιστικό καθεστώς και η χώρα έγινε δορυφόρος της Σοβιετικής Ένωσης. Επομένως, κάθε αναφορά στο Κατίν ήταν ταμπού. Μόνο μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991, οι ιστορικοί μπορούσαν να αναφέρονται στο τι πράγματι είχε συμβεί. Τα σοβιετικά αρχεία που ήρθαν στο φως δεν άφηναν πλέον την παραμικρή αμφιβολία πως οι εκτελέσεις ήταν σχεδιασμένες, και μάλιστα τις είχε εγκρίνει προσωπικά ο Στάλιν. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι ηγέτες της Ρωσικής Ομοσπονδίας αναζήτησαν κάποιους τρόπους «διαχείρισης» της κληρονομιάς –και ειδικότερα των εγκλημάτων– του Στάλιν. Τον Φεβρουάριο του 2010, ενώ εγώ έγραφα τις τελευταίες σελίδες των *Αιματοβαμμένων χωρών*, ο Ρώσος πρωθυπουργός αφινιδίασε με μια πρότασή του προς τον Πολωνό ομόλογό του: τον Απρίλιο, στην εβδομηκοστή επέτειο του Κατίν, οι δύο χώρες να αποτίσουν από κοινού φόρο τιμής στα θύματα της σφαγής. Τα μεσάνυχτα της 1ης Απριλίου 2010, τη μέρα που περιμέναμε να γεννηθεί ο γιος μου, έστειλα το κείμενο του βιβλίου μου στον εκδότη. Στις 7 Απριλίου πολωνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον πρωθυπουργό της χώρας έφτανε στη Ρωσία. Την επόμενη μέρα, η γυναίκα μου γέννησε.

Δύο μέρες αργότερα έφυγε για τη Ρωσία μια δεύτερη πολωνική αποστολή. Περιλάμβανε τον πρόεδρο της χώρας με τη σύζυγό του, υψηλόβαθμα στελέχη των πολωνικών ενόπλων δυνάμεων, βουλευτές, ιερωμένους, ακτιβιστές του κινήματος των πολιτικών δικαιωμάτων, καθώς και απογόνους εκτελεσμένων του Κατίν. Μέλος της αποστολής ήταν και ο φίλος μου Τόμек Μέρτα, σημαντικός και αναγνωρισμένος διεθνώς πολιτικός επιστήμονας, υφυπουργός Πολιτισμού, υπεύθυνος για τις εκδηλώσεις που είχαν προγραμματιστεί για τα εβδομήντα χρόνια από τη σφαγή του Κατίν. Νωρίς το πρωί της 10ης Απριλίου 2010 ο Τόμек επιβιβάστηκε στο αεροπλάνο. Στις 8:41 π.μ. το αεροπλάνο, ενώ πλησίαζε στο στρατιωτικό αεροδρόμιο του Σμολένσκ, συνετρίβη. Δεν σώθηκε κανένας. Σε ένα μαιευτήριο της Βιέννης χτύπησε ένα κινητό τηλέφωνο· μια γυναίκα που είχε μόλις γεννήσει χάλασε τον κόσμο με τις κραυγές της στα πολωνικά.

Το επόμενο βράδυ διάβασα τις απαντήσεις με τις ευχές για τη γέννηση του γιου μου. Ένας φίλος μου έγραφε: «Αφού έτσι κι αλλιώς θα το μάθεις, προτιμώ να σε ενημερώσω εγώ ότι ο Τόμек Μέρτα σκοτώθηκε». Ένας άλλος φίλος, που επρόκειτο κι αυτός να πετάξει με το ίδιο αεροπλάνο, μου έγραψε ότι είχε αλλάξει γνώμη την τελευταία στιγμή. Λίγες εβδομάδες αργότερα γέννησε και η δική του γυναίκα. Το μείλι του έκλεινε με τη φράση: «Στο εξής, τίποτα δεν θα είναι πια το ίδιο».

Στα αυστριακά μαιευτήρια οι λεχώνες μένουν τέσσερις μέρες προκειμένου οι νοσηλεύτριες να τους δείξουν πώς να ταΐζουν, να πλένουν και να αλλάζουν το νεογέννητο. Τις μέρες που ακολούθησαν, οι συζητήσεις στο μαιευτήριο γίνονταν κατά κανόνα στα πολωνικά και αφορούσαν το ενδεχόμενο να υπήρχε κάποια συνωμοσία πίσω από την πτώση του αεροπλάνου. Άλλοι έλεγαν ότι ίσως οι Ρώσοι κατέρριψαν το αεροπλάνο, ενώ άλλοι πάλι ότι μπορεί να είχε βάλει την ουρά της η πολωνική κυβέρνηση, ο επικεφαλής της οποίας

ανήκε σε διαφορετικό κόμμα απ' ό,τι ο πρόεδρος Κατσίνσκι. Μια Πολωνέζα που είχε επίσης μόλις γεννήσει με ρώτησε ποια ήταν η γνώμη μου. Απάντησα πως όλα αυτά τα θεωρούσα μάλλον απίθανα.

Την επόμενη μέρα γυρίσαμε στο σπίτι και οι... τρεις μας. Με τον γιο μου να κοιμάται ακόμα στο πορτ-μπεμπέ, κάθισα να γράψω δύο κείμενα. Το ένα ήταν μια νεκρολογία για τον Τόμεκ στα πολωνικά· το άλλο, στα αγγλικά, αναφερόταν στα γεγονότα και κατέληγε σε κάποιες μάλλον αισιόδοξες σκέψεις για τη Ρωσία. Ένας Πολωνός πρόεδρος είχε χάσει τη ζωή του πηγαίνοντας να παραστεί σε εκδηλώσεις μνήμης για ένα έγκλημα που είχε γίνει σε ρωσικό έδαφος. Εξέφραζα έτσι την ελπίδα ότι ο Ρώσος πρωθυπουργός, που ήταν τότε ο Βλαντίμιρ Πούτιν, θα αξιοποιούσε την περίπτωση προκειμένου να εντυφώσει και να εμβαθύνει στην ιστορία του σταλινικού καθεστώτος και των εγκλημάτων του. Η προσδοκία αυτή, σαφώς επηρεασμένη από τα πρόσφατα γεγονότα, τη γέννηση του γιου μου και τον θάνατο ενός φίλου, αποδείχθηκε φρούδα· η πρόβλεψή μου διαψεύστηκε πανηγυρικά.

Τα πράγματα πήραν έκτοτε εντελώς διαφορετική τροπή απ' ό,τι ευχόμουν και ήλπιζα. Τον Σεπτέμβριο του 2011 ο Πούτιν, ο οποίος είχε ήδη δύο προεδρικές θητείες πριν γίνει πρωθυπουργός το 2008, ανακοίνωσε την πρόθεσή του να γίνει και πάλι πρόεδρος. Παρά τις μέτριες επιδόσεις που σημείωσε το κόμμα του στις εκλογές του Δεκεμβρίου εκείνης της χρονιάς, ο Πούτιν εξελέγη πράγματι πρόεδρος της Ρωσίας, για τρίτη φορά, τον Μάιο του 2012, με εκλογές που συνοδεύτηκαν από κάθε είδους παρατράγουδα (νοθεία κλπ.). Σταδιακά, και έχοντας πια εδραιωθεί στην εξουσία, ο Πούτιν αποφάσισε ότι δεν ήταν «σκόπιμο» να σκαλίζει το σοβιετικό παρελθόν της χώρας, και ειδικότερα τα εγκλήματα της σταλινικής περιόδου. Από την άλλη, στην Πολωνία, η συντριβή του αεροπλάνου κοντά στο Σμολένσκ, αν και ένωσε προς στιγμήν τους πολίτες υπό το βάρος του κοινού πένθους, εν συνεχεία τροφοδότησε την πολιτική πόλωση.

Η εμμονή με το τι ακριβώς συνέβη τον Απρίλιο του 2010 έθεσε σταδιακά σε δεύτερη μοίρα όχι μόνον το Κατίν, του οποίου τα θύματα πήγαιναν να τιμήσουν όσοι επέβαιναν στο μοιραίο αεροπλάνο, αλλά και όλα όσα είχαν υποστεί οι Πολωνοί κατά το παρελθόν, πρόσφατο αλλά και λιγότερο πρόσφατο. Τόσο οι Ρώσοι όσο και οι Πολωνοί είχαν πάψει, ουσιαστικά, να ασχολούνται με το παρελθόν, να προβληματίζονται και να αναστοχάζονται για όσα είχαν συμβεί κάποτε. Οι καιροί άλλαζαν. Ίσως, πάλι, αυτό που άλλαζε να μην ήταν τόσο οι καιροί όσο η αίσθησή μας για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Τα σύννεφα πάνω από την Ευρωπαϊκή Ένωση θα άρχιζαν, άλλωστε, σύντομα να πυκνώνουν.

Το μαιευτήριο στη Βιέννη, όπου όλα σχεδόν τα έξοδα του τοκετού καλύπτονταν από το ασφαλιστικό σύστημα, ήταν μια ακόμα υπενθύμιση της επιτυχίας του Ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Παροχές που θα ήταν αδιανόητες στις Ηνωμένες Πολιτείες θεωρούνταν περίπου δεδομένες σε μεγάλο τμήμα της Ευρώπης. Αλλά και το γρήγορο και αξιόπιστο μετρό με το οποίο πήγαινα στο μαιευτήριο φαινόταν σαν κάτι αυτονόητο για μια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης – κάτι που δεν ισχύει, βέβαια, στην περίπτωση αρκετών αμερικανικών μεγαλουπόλεων. Το 2013 η Ρωσία εξαπέλυσε ρητορική επίθεση κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χαρακτηρίζοντάς την παρακμιακή και εχθρική απέναντί της. Η επιτυχία του εγχειρήματος που αποτελούσε η Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να επηρεάσει τους Ρώσους πολίτες, να τους κάνει να σκεφτούν πως ακόμα και μια πρώην αυτοκρατορία μπορεί να εξελιχθεί σε ευνομούμενη και ευημερούσα δημοκρατία. Κάτι τέτοιο, όμως, θα μπορούσε να προκαλέσει τριγμούς στα θεμέλια του καθεστώτος Πούτιν.

Καθώς η γειτονική της Ουκρανία ολοένα και περισσότερο προσέγγιζε την Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ρωσία εισέβαλε στις ανατολικές επαρχίες της Ουκρανίας και το 2014 προσάρτησε ένα τμήμα της, την Κριμαία. Ήδη το 2015 εξάλλου, η Ρωσία είχε εξαπολύσει

κυβερνοπόλεμο κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών, με τη βοήθεια και κατοίκων των περιοχών αυτών του πλανήτη. Το 2016 οι Βρετανοί ψήφισαν υπέρ της εξόδου της χώρας τους από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως ευχόταν και προπαγάνδιζε η Μόσχα, αλλά και οι Αμερικανοί πολίτες εξέλεξαν πρόεδρο της χώρας τους τον Ντόναλντ Τραμπ, επίσης όπως ευχόταν και επιδίωκε η Μόσχα. Εκτός από μια σειρά άλλες «ιδιομορφίες» του, ο νέος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών έχει και κάποια δυσκολία να προσεγγίσει ζητήματα που αφορούν το ιστορικό παρελθόν, ακόμα και αν αυτό περιλαμβάνει το Ολοκαύτωμα ή το καθεστώς που το προκάλεσε.

Ο 20ός αιώνας έχει πια κλείσει οριστικά, χωρίς ωστόσο η ανθρωπότητα να δείχνει ιδιαίτερα πρόθυμη να αντλήσει από αυτόν τα διδάγματα που θα όφειλε και που θα μπορούσε. Η πορεία που ακολουθούν η Ρωσία, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες δείχνει να σημαδεύεται από πολιτικές επιλογές που θα μπορούσαν να συνοψιστούν υπό τον κοινό τίτλο «νέες μορφές ανελευθερίας για μια νέα εποχή».

Έγραψα τα δύο κείμενα για την τραγωδία του Σμολένσκ έπειτα από αρκετά χρόνια προβληματισμού για τη ζωή και τον θάνατο, και ειδικότερα σε μια νύχτα που τα όρια μεταξύ τους έτειναν να αλληλοεπικαλύπτονται. Σε μια νύχτα όπου τα συναισθήματα χαράς και λύπης, ευτυχίας και δυστυχίας, συνυπήρχαν· σε μια νύχτα όπου μια ζωή τελείωνε και μια άλλη άρχιζε.

Όταν έγραψα την αναγγελία της γέννησης του γιου μου, τον Απρίλιο του 2010, χρειάστηκε να πάω στο γραφείο μου και να καθίσω μπροστά στον υπολογιστή μου· τα smartphones έκαναν τότε ακόμη τα πρώτα τους βήματα. Έλαβα πολλές απαντήσεις με συγχαρητήρια, αλλά τις επόμενες μέρες, όχι αμέσως. Δύο μόλις χρόνια αργότερα, όταν γεννήθηκε η κόρη μου, το τοπίο είχε αλλάξει· σχε-

δόν όλοι είχαν smartphone και τα συγχαρητήρια τα έλαβα αμέσως. Γι' αυτούς και για άλλους πολλούς λόγους, πιστεύω πως τα πράγματα έχουν σήμερα αλλάξει πολύ σε σχέση με το 2010· ωστόσο, παρά όσα σημαντικά έχουν συμβεί και συμβαίνουν, ο χρόνος μας σε διάστημα μερικών μόνο ετών έχει γίνει πιο κατακερματισμένος και πιο φευγαλέος.

Μηχανήματα που σκοπό είχαν να μας εξοικονομούν χρόνο διαπιστώνουμε ότι, αντιθέτως, «τρώνε» περισσότερο από τον χρόνο μας. Η ικανότητά μας να αυτοσυγκεντρωμάστε και να ανακαλύψουμε στη μνήμη μας μειώθηκε, γι' αυτό και όλα μάς φαίνονται καινούρια. Μετά τον θάνατο του Τόνι Τζαντ, τον Αύγουστο του 2010, παρευρέθηκα σε αρκετές παρουσιάσεις του κοινού μας βιβλίου με τίτλο *Σκέψεις για τον 20ό αιώνα*. Κατά τη διάρκεια αυτών των ταξιδιών μου σε διάφορες αμερικανικές πόλεις, συνειδητοποίησα ότι οι άνθρωποι ελάχιστα πράγματα θυμόντουσαν από και για τον 20ό αιώνα. Σε δωμάτια ξενοδοχείων έβλεπα ρωσικά κανάλια να ειρωνεύονται τους Αμερικανούς που είχαν εκλέξει πρόεδρο κάποιον ο οποίος υποτίθεται ότι δεν ήταν καν γεννημένος στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά στην Αφρική. Ακόμα πιο πολύ εντυπωσιάστηκα όταν διαπίστωσα ότι τους ισχυρισμούς αυτούς υιοθέτησε σύντομα ένας Αμερικανός, γνωστός κυρίως σαν «γραφικό» δημόσιο πρόσωπο: ο Ντόναλντ Τραμπ.

Στα τέλη του προηγούμενου αιώνα Αμερικανοί και Ευρωπαίοι άκουσαν και διάβασαν πολλά για το περιβόητο «τέλος της Ιστορίας». Επρόκειτο για μια άποψη που εγώ την αποκαλώ «το αφήγημα της νομοτελειακής προόδου»· για την αίσθηση πως το μέλλον θα βασίζεται λίγο πολύ σε όσα σήμερα θεωρούνται δεδομένα, πως οι νόμοι της προόδου είναι γνωστοί, πως δεν υπάρχει έδαφος για ριζικά διαφορετικές λύσεις στα προβλήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα και τον πλανήτη. Στην πιο αμερικανική εκδοχή αυτού του αφηγήματος, οι φυσικοί νόμοι οδήγησαν στην ελεύθερη αγορά,

η ελεύθερη αγορά στη δημοκρατία, η δημοκρατία στην ευμάρεια και την ευδαιμονία. Στην ευρωπαϊκή εκδοχή του, η Ιστορία οδήγησε στα κράτη-έθνη, τα οποία διδάχτηκαν από αιματηρούς πολέμους πόσο πολύτιμη είναι η ειρήνη, και έτσι επέλεξαν τον δρόμο της μεταξύ τους προσέγγισης και της κοινής πορείας τους.

Πριν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, το 1991, ο κομμουνισμός πρόβαλλε τη δική του «νομοτέλεια»: η φύση ευνοεί την ανάπτυξη της τεχνολογίας, η τεχνολογία οδηγεί στην κοινωνική αλλαγή, η κοινωνική αλλαγή οδηγεί στην επανάσταση, η επανάσταση κάνει την ουτοπία πραγματικότητα. Στο μέτρο που αυτό το αφήγημα διαψεύστηκε, πολλοί θεώρησαν ότι οι «νομοτέλειες» των Αμερικανών και των Ευρωπαίων στο εξής θα κυριαρχούσαν. Οι Ευρωπαίοι επέσπευσαν, λοιπόν, την ενοποίησή τους, μέσω και της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στις Ηνωμένες Πολιτείες εξάλλου κέρδιζε έδαφος η άποψη ότι η κατάρρευση του κομμουνισμού επιβεβαίωνε και την ορθότητα των βασικών αρχών του καπιταλισμού. Τα επόμενα περίπου είκοσι πέντε χρόνια αυτά τα αφηγήματα, για το αναπόφευκτο της ευρωπαϊκής ενοποίησης και την επιβεβαίωση των αρχών του καπιταλισμού, κυριαρχούσαν στη Δύση, με αποτέλεσμα –εκτός των άλλων– τα παιδιά της γενιάς του 2000 να μεγαλώνουν εν πολλοίς σε έναν κόσμο χωρίς αναφορές στο ιστορικό του παρελθόν, το απώτερο και (κυρίως) το πρόσφατο.

Η αμερικανική εκδοχή αυτού του αφηγήματος, ειδικότερα, έδειχνε να αγνοεί κάποια γεγονότα, ή έστω να μην τους δίνει τη σημασία που θα έπρεπε. Και όμως, η πορεία που ακολούθησαν χώρες όπως η Ρωσία, η Ουκρανία ή η Λευκορωσία μετά το 1991 έδειχνε σαφώς πως τα πράγματα δεν ήταν τόσο απλά: ούτε η κυριαρχία της αγοράς όπως την ξέρουμε στη Δύση ήρθε «νομοτελειακά», όπως περίμεναν ίσως ορισμένοι, ούτε η εδραίωση κράτους δικαίου και ο σεβασμός των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Τα όσα συνέβησαν το 2003 στο Ιράκ θα μπορούσαν να είχαν επιβεβαιώσει

αυτή τη διαπίστωση, αν εκείνοι που αποφάσισαν τον παράνομο με όρους διεθνούς δικαίου πόλεμο ήθελαν ή μπορούσαν να βγάλουν τα αναγκαία συμπεράσματα. Η οικονομική κρίση του 2008, όπως και οι αλλαγές στον τρόπο χρηματοδότησης των προεκλογικών εκστρατειών στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2010, ενίσχυσαν την επιρροή που ασκούν οι πλούσιοι και μείωσαν τον ρόλο του απλού ψηφοφόρου. Καθώς η ψαλίδα των εισοδηματικών ανισοτήτων άνοιγε, η πίστη στους ανοιχτούς ορίζοντες υποχωρούσε· όλο και λιγότεροι Αμερικανοί πολίτες πίστευαν σε ένα μέλλον καλύτερο απ' ό,τι το παρόν. Στο μέτρο, μάλιστα, που οι κάτοικοι των Ηνωμένων Πολιτειών δεν απολάμβαναν τα αγαθά που θεωρούνται δεδομένα σε χώρες όπου έχει γερές βάσεις το κράτος πρόνοιας (δωρεάν εκπαίδευση, ικανοποιητικές συντάξεις, ιατρική περίθαλψη, γονεϊκές άδειες, πληρωμένη άδεια διακοπών κλπ.), ήταν πολύ πιο εύκολο να νιώθουν ότι συνθλίβονται από μια δύσκολη καθημερινότητα, να είναι απαισιόδοξοι για το αύριο.

Η διάψευση του αφηγήματος της νομοτελειακής προόδου ευνοεί απόψεις που βλέπουν την πολιτική υπό το πρίσμα της αιωνιότητας. Ενώ «η αισιοδοξία του αναπόφευκτου» υπόσχεται ένα καλύτερο μέλλον για όλους, το αφήγημα της αιωνιότητας τοποθετεί ένα έθνος στο κέντρο μιας ιστορίας θυματοποίησης. Ο χρόνος παύει να είναι μια γραμμική προέκταση στο μέλλον· γίνεται κυκλικός, επιστρέφοντας αέναα στις απειλές του παρελθόντος. Με βάση τη νομοτελειακή προσέγγιση, κανένας μας δεν είναι υπεύθυνος για το μέλλον, αφού όλοι μας γνωρίζουμε πως οι όποιες αρνητικές διαπιστώσεις είναι απλές λεπτομέρειες σε μια έτσι ή αλλιώς αναπόφευκτη πορεία προς ένα καλύτερο αύριο· με το αφήγημα της αιωνιότητας, και πάλι κανένας μας δεν είναι υπεύθυνος για το μέλλον, αυτή τη φορά επειδή όλοι γνωρίζουμε πως, ό,τι και αν κάνουμε, ο «εχθρός» θα ξανάρθει. Στο πλαίσιο αυτής της δεύτερης προσέγγισης, οι πολιτικοί καλλιεργούν στους πολίτες την αντίληψη ότι η όποια κυβέρνηση

δεν μπορεί να είναι αρωγός της κοινωνίας στο σύνολό της· μπορεί απλώς να την προστατεύει από τους κινδύνους που την απειλούν. Έτσι, την πίστη στην πρόοδο διαδέχεται η βεβαιότητα ότι το μέλλον θα είναι ζοφερό.

Οι πολιτικοί που υιοθετούν το αφήγημα της αιωνιότητας, όταν πάρουν στα χέρια τους τα ηνία μιας χώρας, «κατασκευάζουν» κρίσεις και χειραγωγούν τα συναισθήματα που αυτές γεννούν. Προκειμένου να αποσπάσουν την προσοχή των πολιτών από την ανικανότητά τους ή την απροθυμία τους να προχωρήσουν στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις, τους παρέχουν τη δυνατότητα να νιώθουν οργή ή ικανοποίηση από καιρού εις καιρόν, πνίγοντας κατά κάποιον τρόπο το μέλλον στο παρόν. Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, αυτού του είδους οι πολιτικοί προσπαθούν να μειώνουν ή να αμφισβητούν τα επιτεύγματα χωρών τις οποίες θα μπορούσαν οι πολίτες της δικής τους χώρας να θεωρούν παράδειγμα προς μίμηση. Χρησιμοποιώντας κατά κόρον την τεχνολογία προκειμένου να διαδίδουν πολιτικούς μύθους, τόσο στο εσωτερικό της χώρας τους όσο και στο εξωτερικό, οι πολιτικοί της «αιωνιότητας» δεν διστάζουν να διαψεύδουν όσα συμβαίνουν, προσπαθώντας παράλληλα να περιορίζουν τη ζωή των πολιτών στην κατανάλωση θεάματος και σε υποδαυλιζόμενες συναισθηματικές εξάρσεις.

Όσα σημαντικά συνέβησαν και συμβαίνουν μετά το 2010 είναι ίσως περισσότερα απ' ό,τι νομίζουμε και απ' ό,τι αντιλαμβανόμαστε. Η περίοδος που μεσολάβησε από την τραγωδία στις παρυφές του Σμόλνσκ, το 2010 έως την εκλογή του Τραμπ, το 2016, ήταν περίοδος μετασηματισμών των οποίων δεν αντιληφθήκαμε ενδεχομένως τη σημασία. Ίσως διολισθαίνουμε από μια αίσθηση του χρόνου σε μιαν άλλη, καθώς αδυνατούμε να δούμε πώς μας διαμορφώνει η Ιστορία, αλλά και πώς εμείς τη διαμορφώνουμε.

Τόσο η οπτική της νομοτελειακής προόδου όσο και εκείνη της

«αιωνιότητας» μεταφράζουν τα γεγονότα σε αφηγήματα. Εκείνοι που κλίνουν προς την πρώτη προσέγγιση βλέπουν σε ό,τι και αν συμβεί μία ακόμα στιγμή, που δεν είναι σε θέση να ανατρέψει την πορεία της ανθρωπότητας προς την πρόοδο· εκείνοι που κλίνουν προς τη δεύτερη άποψη, που βλέπουν τα πράγματα υπό το πρίσμα της αιωνιότητας, βλέπουν σε ό,τι και αν συμβεί την επιβεβαίωση μιας διαχρονικής απειλής. Και οι μεν και οι δε παραβλέπουν ουσιαστικά τη σημασία που έχει ένα γεγονός αυτό καθαυτό, του δίνουν το βάρος και το χρώμα που εκείνοι επιλέγουν. Σύμφωνα με το αφήγημα της «νομοτελικακής εξέλιξης», τα γεγονότα αλέθονται τελικά από τον μύλο της προόδου. Από την άλλη, οι πολιτικοί που ενστερνίζονται το αφήγημα της «αιωνιότητας» πηδάνε αυθαίρετα από ένα γεγονός σε ένα άλλο, από μια στιγμή της Ιστορίας σε μιαν άλλη, από δεκαετία σε δεκαετία ή και από αιώνα σε αιώνα, προκειμένου να χτίσουν τον μύθο τους, τον μύθο της αθωότητας και της διαχρονικής απειλής. Διαμορφώνουν έτσι ένα φανταστικό αφήγημα, το οποίο αποκτά σύγχρονη υπόσταση μέσω τεχνητών κρίσεων και μέσω της καθημερινής δραματοποίησης.

Τόσο οι μεν όσο και οι δε, τόσο οι πολιτικοί της «νομοτέλειας» όσο και εκείνοι της «αιωνιότητας», προσφεύγουν κατά κόρον στην προπαγάνδα. Οι πολιτικοί της «νομοτέλειας» αρκούνται να αλέθουν τα γεγονότα στον μύλο της προόδου και της ευημερίας. Εκείνοι της «αιωνιότητας» αποσιωπούν γεγονότα, προκειμένου να μη γνωρίζουν οι πολίτες ότι υπάρχουν κοινωνίες όπου οι άνθρωποι είναι πιο ελεύθεροι και πιο ευκατάστατοι, να μην πιστεύουν ότι μπορεί να υπάρξουν μεταρρυθμίσεις. Κατά τη δεκαετία του 2010, αν κάτι κυριαρχούσε, αυτό ήταν η πολιτική μυθοπλασία, οι διογκωμένες αναφορές σε καταστάσεις που αποσπούν την προσοχή των πολιτών και δυσκολεύουν κάθε απόπειρα αναστοχασμού. Ωστόσο, όσο και αν η προπαγάνδα αποδεικνύεται πρόσκαιρα αποτελεσματική, δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση και την τελική ετυμηγορία της Ιστορίας.

Υπάρχει σαφής διαφορά ανάμεσα στην απλή μνήμη, στην εντύπωση που σχηματίζουμε για ό,τι συμβαίνει, και την Ιστορία, τη σύνδεση που μπορούμε να επιχειρήσουμε –αν θέλουμε, βέβαια– ανάμεσα στα επιμέρους γεγονότα.

Αυτό το βιβλίο είναι μια προσπάθεια να ανακτήσουμε το παρόν για λογαριασμό του ιστορικού χρόνου, αλλά και να ανακτήσουμε τον ιστορικό χρόνο για λογαριασμό της πολιτικής. Αυτό σημαίνει να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε ένα σύνολο από αλληλένδετα μεταξύ τους γεγονότα, και μάλιστα σε μια εποχή όπου η ίδια η έννοια του γεγονότος έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση. Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία το 2014 υπήρξε ένα είδος τεστ για τη σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών με την πραγματικότητα. Ουκ ολίγοι διαμορφωτές της κοινής γνώμης, αλλά και απλοί πολίτες, προτίμησαν να δεχτούν τη ρωσική προπαγάνδα για το τι πράγματι συνέβαινε, παρά να υπερασπιστούν το διεθνές δίκαιο και τη διεθνή νομιμότητα. Έτσι, δεν έλειψαν ακόμα και ερωτήματα όπως αν πράγματι υπήρξε εισβολή ή όχι, αν η Ουκρανία είναι «κανονική» χώρα, ακόμα και μήπως οι Ουκρανοί είχαν προκαλέσει την εισβολή με την απαράδεκτη στάση τους απέναντι στους Ρώσους! Και, βέβαια, η Ρωσία δεν παρέλειψε να εκμεταλλευτεί αυτή την έλλειψη αποφασιστικότητας εκ μέρους της Δύσης, προκειμένου να προωθήσει τα συμφέροντά της στην περιοχή και να πετύχει τους στόχους της.

Οι ρίζες της Ιστορίας ως επιστήμης βρίσκονται στον αντίποδα της πολεμικής προπαγάνδας. Στο πρώτο ιστορικό βιβλίο που γράφτηκε ποτέ, ο Θουκυδίδης είχε φροντίσει να γίνεται σαφής διάκριση μεταξύ των αφηγήσεων των πρωταγωνιστών του Πελοποννησιακού Πολέμου και των πραγματικών λόγων που τους ώθησαν στη μια ή την άλλη απόφαση. Στις μέρες μας, καθώς η πολιτική μυθοπλασία ανθεί, ο ρόλος της φιλέρευνης και αξιόπιστης δημοσιογραφίας γίνεται ολοένα και πιο κρίσιμος. Δείγματα τέτοιου είδους

δημοσιογραφίας είχαμε ήδη κατά τη διάρκεια της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία, όταν θαρραλέοι ρεπόρτερ μετέδιδαν τι πράγματι συνέβαινε, παρά τους κινδύνους που αυτό συνεπαγόταν. Συχνά οι ρεπόρτερ αυτοί ήταν, μάλιστα, οι ίδιοι που είχαν αποκαλύψει κατά το παρελθόν περιπτώσεις κλεπτοκρατίας και διαφθοράς, τόσο στη Ρωσία όσο και στην Ουκρανία.

Αυτά που έχουν ήδη συμβεί στη Ρωσία δεν αποκλείεται να τα δούμε να συμβαίνουν και στη Δύση, είτε πρόκειται για ακραίες μορφές εισοδηματικής ανισότητας, είτε για την υποκατάσταση της πολιτικής από την προπαγάνδα, είτε για τη μετατόπιση από το αφήγημα της «νομοτέλειας» σε εκείνο της «αιωνιότητας». Σε αυτή τη μετατόπιση προς το αφήγημα της αιωνιότητας η Ρωσία έχει σαφώς προηγηθεί, δείχνοντας ενδεχομένως τον δρόμο και στη Δύση. Οι Ρώσοι αντιλήφθηκαν εγκαίρως τις αδυναμίες σε αυτό το πεδίο τόσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και των Αμερικανών, και βέβαια φρόντισαν να τις εκμεταλλευτούν δεόντως.

Για πολλούς Ευρωπαίους και Αμερικανούς, γεγονότα που σημάδεψαν τη δεκαετία του 2010 (ενίσχυση των αντιδημοκρατικών τάσεων και πολιτικών δυνάμεων, ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, έξοδος της Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εκλογή Τραμπ στις Ηνωμένες Πολιτείες) αποτέλεσαν έκπληξη. Μάλιστα, οι Αμερικανοί τείνουν να αντιδρούν με δύο τρόπους στις περιπτώσεις εκείνες όπου κάτι τους προξενεί έκπληξη: είτε σαν τα απρόσμενα γεγονότα να μη συνέβησαν ποτέ είτε αντιμετώπιζοντάς τα σαν απολύτως καινοφανή, και επομένως μη κατατάξιμα ή ερμηνεύσιμα από ιστορική σκοπιά. Με άλλα λόγια, είτε όλα βαίνουν καλώς είτε τα πράγματα είναι τόσο άσχημα ώστε δεν μπορεί να γίνει τίποτα. Η πρώτη μορφή αντίδρασης είναι ένας αμυντικός μηχανισμός, ενταγμένος στο αφήγημα της νομοτελειακής προόδου. Η δεύτερη είναι οι τριγμοί που ακούγονται καθώς το αφήγημα της προόδου είναι

έτοιμο να καταρρεύσει και ανοίγει ο δρόμος για το αφήγημα της αιωνιότητας. Πρώτα το αφήγημα της νομοτελειακής προόδου διαβρώνει και υποσκάπτει το αίσθημα ευθύνης των πολιτών· εν συνεχεία, όταν βρεθεί αντιμέτωπο με μια σοβαρή πρόκληση, καταρρέει, για να αναδυθεί από τα ερείπιά του το αφήγημα της αιωνιότητας. Ο τρόπος με τον οποίο οι Αμερικανοί αντέδρασαν όταν πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών έγινε αυτός που προτιμούσαν οι Ρώσοι δείχνει να επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές.

Κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 η Δύση ήταν αυτή που έδειχνε να επεκτείνει την επιρροή της προς Ανατολάς. Αυτή η τάση αφορούσε τα οικονομικά και πολιτικά πρότυπα, την αγγλική γλώσσα, τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της Ατλαντικής Συμμαχίας. Ήταν η εποχή όπου στο αμερικανικό και ευρωπαϊκό καπιταλιστικό οικοδόμημα έδειχνε να υπάρχει χώρος και για τους Ρώσους ολιγάρχες, όπου ο πλούτος στον οποίο αυτοί είχαν βάλει χέρι μπορούσε να ξεπλένεται με διάφορους τρόπους (εξωχώριες εταιρείες, εταιρείες-κελύφη, ανώνυμες συναλλαγές κλπ.). Εν μέρει και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, σαν για να αποκατασταθεί κάποια ισορροπία, την επόμενη δεκαετία, αυτή του 2010, η επιρροή ακολούθησε αντίστροφη φορά, από την Ανατολή προς τη Δύση· οι εξωχώριες ή παράκτιες εταιρείες, οι διαβόητες offshore, έγιναν σταδιακά ο κανόνας, ενώ παράλληλα η ρωσικής έμπνευσης πολιτική μυθοπλασία επεκτεινόταν και εκτός Ρωσίας. Στην Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου ο Θουκυδίδης ορίζει ως *ολιγαρχία* τη διακυβέρνηση των ολίγων, σε αντιδιαστολή προς τη *δημοκρατία*. Κατά τον Αριστοτέλη ωστόσο, ολιγαρχία ήταν η διακυβέρνηση από τους λίγους πλούσιους, κάτι αντίστοιχο δηλαδή με αυτό που άρχισε να παρατηρείται στη Ρωσία κατά τη δεκαετία του 1990 (εξού και ο όρος «ολιγάρχες», ο οποίος εμφανίστηκε πρώτα στα ρωσικά, και σύντομα, για προφανείς λόγους, και στα αγγλικά).

Σταδιακά, από την Ανατολή άρχισαν να εισάγονται στη Δύση

όχι μόνον έννοιες αλλά και πρακτικές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι ψευδείς ή χαλκευμένες ειδήσεις, τα περιώνυμα fake news. Αν και πολλοί νομίζουν πως ο όρος έχει αμερικανική προέλευση και ο Τραμπ ισχυρίζεται πως αυτός πρώτος τον χρησιμοποίησε, οι ρίζες του είναι ρωσικές, και μάλιστα αρκετά παλαιότερες. Το ακριβές νόημα του όρου ήταν ότι εμφανίζεται ένα δημοσίευμα που δεν έχει καμιά σχέση με την πραγματικότητα, με σκοπό αφενός να υπάρξει σύγχυση ως προς ένα γεγονός, και αφετέρου να δυσφημιστεί γενικά ο Τύπος, γραπτός ή/και ηλεκτρονικός, σαν αναξιόπιστος. Πολιτικοί που υιοθετούν το αφήγημα της αιωνιότητας πρώτα διαδίδουν μια ψευδή είδηση, εν συνεχεία ισχυρίζονται πως όλες οι ειδήσεις είναι ψευδείς, και τελικά διεκδικούν για τον εαυτό τους τη μόνη αμερόληπτη και αυθεντική προσέγγιση των γεγονότων. Ειδικά οι Ρώσοι δοκίμασαν –εν πολλοίς, με επιτυχία– τις δυνάμεις τους σε αυτό το πεδίο αρχικά στην Ουκρανία το 2014, για να επεκταθούν εν συνεχεία και στις Ηνωμένες Πολιτείες το 2015, συμβάλλοντας μάλιστα στην εκλογή του Τραμπ το 2016. Η μέθοδος ήταν σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η ίδια, αν και με τον καιρό έπαιρνε όλο και πιο καλοδουλεμένες, όλο και πιο λεπτοφυείς μορφές.

Ήδη πριν από το 2010 η Ρωσία ήταν μια χώρα όπου κυριαρχούσε η κλεπτοκρατία. Μάλιστα, προσπαθούσε να εξαγάγει το μοντέλο αυτό στη Δύση, επηρεάζοντας πεδία όπως της ενημέρωσης ή της εισοδηματικής πυραμίδας και επιταχύνοντας αντίστοιχες τάσεις που είχαν ήδη εμφανιστεί σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι σύμβουλος του πρώτου φιλορώσου υποψηφίου για το αξίωμα του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν ο σύμβουλος του τελευταίου φιλορώσου προέδρου της Ουκρανίας. Τακτικές που οι Ρώσοι τις είχαν δοκιμάσει ήδη στην Ουκρανία με περιορισμένη επιτυχία αποδείχθηκαν πιο αποτελεσματικές στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ρώσοι και Ουκρανοί ολιγάρχες αξιοποίησαν τα χρήματά τους με τρόπο ώστε να

TIMOTHY SNYDER

βοηθηθεί στα σχέδιά του και στην πορεία του προς τον Λευκό Οίκο
ο Ντόναλντ Τραμπ. Κάπου εκεί βρισκόμαστε σήμερα.

TIMOTHY SNYDER

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

ΡΩΣΙΑ ▶ ΕΥΡΩΠΗ ▶ ΑΜΕΡΙΚΗ

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η νίκη της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας φαινόταν οριστική. Ωστόσο, τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν ακριβώς έτσι. Νέου τύπου αυταρχικά καθεστώτα έκαναν –και κάνουν– την εμφάνισή τους, κάποια μάλιστα διεκδικώντας διευρυμένο ρόλο σε παγκόσμια κλίμακα, μέσω και της υπόσκαψης αντιπάλων όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Σύμμαχοί τους σε αυτές τις βλέψεις τους είναι κάθε είδους ακροδεξιοί και ακροαριστεροί εθνικολαϊκιστές και δημαγωγοί στην Ευρώπη και την Αμερική. Γεγονότα όπως το Brexit και η εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών δείχνουν να εξυπηρετούν τους σχεδιασμούς τους και παράλληλα αποκαλύπτουν πόσο πιο εύαλτες απ' ό,τι νομίζουμε είναι οι δυτικές κοινωνίες απέναντι σε τέτοιου είδους τάσεις, επιρροές και επιθέσεις.

Ο Timothy Snyder, με τη μεθοδικότητα αλλά και με την εμμονή στην αξιοποίηση πηγών και μαρτυριών που τον διακρίνουν πάντα, κρούει τον κώδωνα για τους κινδύνους που απειλούν κεκτημένα όπως είναι οι δημοκρατικοί θεσμοί και το κράτος δικαίου.

Είναι αδύνατον να διαβάξεις φράσεις όπως «η μετα-αλήθεια είναι προ-φασισμός» και να μη νιώθεις αγωνία για τη σημερινή κατάσταση της δημοκρατίας στον πλανήτη.

NEW YORK REVIEW OF BOOKS

Ένα σπάνιο βιβλίο. Μπορείς να το διαβάσεις «μια κι έξω», αλλά είναι βέβαιο ότι θα ανατρέξεις και πάλι σε αυτό, για όσα ανησυχητικά επισημαίνει ο συγγραφέας του.

MASHA GESSEN, ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΤΟΥ THE FUTURE IS HISTORY

Πατώντας στέρεα σε ιστορικά δεδομένα και σε πηγές, μεταδίδει συγχρόνως όλη την αγωνία του συγγραφέα για το τι μας επιφυλάσσει το αύριο.

WASHINGTON POST

ISBN 978-960-569-901-7

9 789605 699017

Κωδ. μηχ/σης 25.130

www.epbooks.gr